

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК

УДК 37

М. А. Багрії

кандидат філологічних наук,
докторант

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

РОЗВИТОК ЛІТЕРАТУРНОЇ ТВОРЧОСТІ В ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОМУ РЕГІОНІ XVIII –30-Х РР. XX СТ.

Визначення передумов розвитку літературної творчості в Західній Україні наприкінці XVIII – у 30-х рр. XX ст. передбачає з'ясування низки чинників, умов, обставин, подій і явищ, які у сукупності визначали й зумовлювали зміст, характер і особливості їхнього поступу. Розв'язання цього завдання ускладнює невизначеність, синкретизм, багатоаспектність детермінант еволюції цих різних за суттю феноменів, які зазнавали складаних, специфічних трансформацій.

Літературну творчість трактуємо як складний інтегративний феномен діяльності митця зі створення творів, які відображають його світобачення й інтерпретацію дійсності або уявного світу в конкретних образах, явищах, об'єктах, якостях, схемах поведінки, психічних станах і знаннях. У структурному плані літературна творчість – це діяльнісний процес, що передбачає постановку завдання, формулювання задуму, його реалізацію і представлення готового продукту – соціально-ціннісного твору. Літературний твір як новий, самобутній, оригінальний, суспільно значущий продукт, будучи виявом і результатом творчої самореалізації, самоактуалізації письменника, призначений для суспільного споживання, яке виявляється в оцінках його вартості у фахово-професійному середовищі та з боку диференційованого в соціальному, віковому, естетичному вимірах читацького загалу.

Важлива особливість українського літературного процесу за досліджуваного періоду полягає в територіальній роздробленості, адже він охоплював не лише окремі регіони, а й еміграцію. Порівняно з Наддніпрянщиною, де у XIX – на початку XX ст. українські письменники перебували в орбіті загально-російського літературного процесу, а за міжвоєнного періоду XX ст. опинилася за «залізною завісою» політичного режиму СРСР, Галичина, Закарпаття, Буковина, відтак Волинь були щільніше інтегровані в західноєвропейський культурний простір, зокрема й завдяки тіснішим зв'язкам з еміграцією. За умов їхнього перебування у складі відносно відкритих і демократичних європейських держав поділ українських літераторів на «галицьких», «закарпатських», «буковинських», «волинських» та «емігрантських» виглядав дещо умовним, фрагментарним, позаяк відбувалася їхня постійна активна пертурбація в межах регіонів і на рівні «еміграція – край».

Ключові слова: Західна Україна, освіта, літературна творчість, митці, навчальний процес.

Виявлення дефінітивної нерозробленості поняття «літературна творчість» в українському науковому полі зумовило необхідність його власної інтерпретації. Творчість письменників є багатограним процесом, що включає соціальне і психофізіологічне начала, які акумулюють впливи суспільних чинників на індивідуальність (характер, інтелект, інтуїція, уява, сила волі, досвід тощо) письменника.

Літературну творчість трактуємо як складний інтегративний феномен діяльності митця зі створення творів, які відображають його світобачення й інтерпретацію дійсності або уявного світу в конкретних образах, явищах, об'єктах, якостях, схемах поведінки, психічних станах і знаннях. У структурному плані літературна творчість – це діяльнісний процес, що передбачає постановку завдання, формулювання задуму, його реаліза-

цію і представлення готового продукту – соціально-ціннісного твору. Літературний твір як новий, самобутній, оригінальний, суспільно значущий продукт, будучи виявом і результатом творчої самореалізації, самоактуалізації письменника, призначений для суспільного споживання, яке виявляється в оцінках його вартості у фахово-професійному середовищі та з боку диференційованого в соціальному, віковому, естетичному вимірах читацького загалу.

Походження терміна «Західна Україна» залишається дискусійним, хоча історична наука досить чітко окреслює його суть і еволюцію. Як зазначає авторитетна вчена Я. Верменич, він почав застосовуватися стосовно поділених по Дніпру у XVII ст. земель України, які були непідвладні Російській державі: Галичини, Поділля, Побужжя, Волині

і Закарпаття. Після трьох поділів Польщі 1772, 1793, 1795 рр. ця назва закріпилася за землями, що входили до складу Австрії (з 1867 р. Австро-Угорщини, Габсбурзька монархія) [2]. Щодо кінця XVIII ст. термін «Західна Україна» використовуємо стосовно Західної Галичини і Західної Волині, що перебували під владою Польщі та Північної Буковини і Закарпаття, які опинилися у складі, відповідно, Румунії та Чехословаччини. Як синонімічними йому вживаємо терміни «західноукраїнські землі» та «західний регіон України».

З огляду на характер суспільно-політичного розвитку Західної України періоду, що розглядається, виокремлюємо в ньому три окремі, різні за тривалістю, але відносно цілісні в геополітичному вимірі етапи: 1) кінець XVIII ст. – 1914р., коли Галичина, Буковина і Закарпаття перебували у складі Габсбурзької монархії, а Волинь – Російської імперії; 2) 1914 – 1919/1920 рр., коли вони опинилися у вирі складних процесів воєнно-революційної колотнечі та національного державотворення; 3) 20-30-ті рр. XX ст., коли внаслідок чергового перекроювання політичної мапи Європи західноукраїнські землі опинилися під владою означених державних утворень.

Після трьох розділів Польщі й до вибуху Першої світової війни більшість (до 85 %) українців проживали у східній Україні, включно з Волинню, що перебувала у складі Російської імперії, яка проводила супроти них жорстку послідовну політику денационалізації і русифікації. На відміну неї, монархія Габсбургів еволюціонувала в руслі загальноєвропейських свобод і цінностей, що, зокрема, передбачали визнання національних прав та інтересів підкорених нею слов'янських народів. Тому західні українці об'єктивно мали кращі можливості для виявлення свого етнокультурного «Я» та реалізації своєї національно-культурної програми розвитку.

В обох випадках розвиток українства в перший визначений підперіод відбувався в контексті процесу національно-культурного пробудження (гадаємо, термін «пробудження» краще відповідає його сутності і загальній логіці історії України, аніж поширений у науці термін «відродження». – М.Б.), який свого часу переживали й інші європейські народи. В українській суспільній думці він визначається як: «відбудова структури нації та її високо-розвиненої верстви» [8, с. 2]; націотворчий процес становлення української нації, яка перетворювалася «з етнічномовної... на свідому політичну й культурну спільноту» [6, с. 147, 189]; соціотворчий процес формування української національно-свідомої інтелігенції, яка очолила національний рух, що базувався не стільки на історичній легітимності, скільки на етнолінгвістичних підставах [4, с. 263], та ін. Як бачимо, в усіх випадках акцентується на мовно-культурних, націотворчих

чинниках, що були визначальними для розвитку досліджуваних літературного і освітньо-педагогічного процесів.

За основу періодизації процесу українського національного пробудження беремо розроблені українськими і, зокрема західними вченими [6] та ін. схеми з корекцією на особливості його протікання у східній, підросійській та західній, південно-східній частині України. Перший етап – шляхетсько-дворянський (т. зв. збиральницька стадія) у Наддніпрянщині припадає на 1780-1840 рр., а в Західній Україні – на 1793 – 1848 рр., коли в культурно-інтелектуальному житті провідну роль відіграло греко-католицьке духовенство як основна освічена верства населення. Другий етап – народницький – у Наддніпрянщині охоплює 1840 – 1880 рр., а в західноукраїнському регіоні – 1850 – 1890 рр. (позначився переходом провідної ролі в розгортанні національно-культурного руху від духовенства до світської інтелігенції, що ставила за мету служіння народові й утвердження його окремішності і етнокультурної самобутності). Третій етап – модерністський – в обох регіонах припав на 1890 – 1914 рр., коли український національний рух став опановувати широкі народні маси.

Така паралельність історико-культурного процесу у східній та західній частинах України свідчить, що, зважаючи на перебування в різних державно-політичних системах, воно зберігало відносну етнокультурну внутрішню єдність, у чому вагому роль відігравали зв'язки між творчою інтелігенцією.

В історію української суспільної думки та освіти і літератури члени «Руської трійці» ввійшли як «піонери нового національного відродження в Галичині, перші борці нашої національної свідомості» [10, с. 90]. Творчість цих «піонерів народної літератури в Галичині» М.Грушевський розглядав як «наскрізь революційну» та пов'язував її з «відродженням українського письменства в Росії 1820 – 1830 років», «слов'янським відродженням та... польською революційною агітацією». Вона «розвинулася в напрямі більш поступовим і народолюбним, в дусі романтичного народництва російської України... відчуваючи в повній силі єдність українського народу по оба боки російсько-австрійського кордону» [3, с. 325].

Найбільш перспективним для розвитку галицько-українського письменства став українофільський напрям, який з 60-х рр. XIX ст. почав розвиватися під впливом ідей і поезії Т. Шевченка, що захопили значну частину інтелігенції. Його представники підтримували тісні зв'язки з діячами Наддніпрянщини. На основі зростання інтересу до народної творчості, як джерела літературної діяльності, почала формуватися народівська течія. Важливим виявом її творчої самореалізації стала поява літературних періодичних видань

«першої хвилі»: «Вечерниці» (1862-1863), «Мета» (1862-1866), «Нива» (1865), «Русалка» (1866) та ін. Попри нетривалий час існування, вони сприяли згуртуванню творчих сил і стимулювали перші проби пера багатьох талановитих письменників.

Важливу роль у розвитку «другої хвилі» народовецької періодики в Галичині, що стала осердям консолідації національно орієнтованої інтелектуальної еліти України, відіграли діячі Наддніпрянщини. Вони спрямували значні організаційні і матеріальні ресурси на її підтримку через запроваджені в Російській імперії заборони й обмеження на видання і поширення українського друкованого слова («Валуєвський циркуляр» 1863р., «Емський указ» 1876 р. та ін.). Слідом за ініційованими П. Кулішем і О.Кониським літературно-науковими і громадсько-культурними часописами «Правда» (1867-1896) і «Зоря» (1880-1897) також у Львові (як їхній наступник) у 1898-1932 рр. (з перервами) видавався «Літературно-науковий вістник». Створений за почином М.Грушевського як друкований орган Наукового товариства імені Шевченка (НТШ), він перетворився на загальнонаціональну трибуну, що значною мірою визначала орієнтири суспільного, літературного і наукового поступу українства. Таку ж роль відігравав визначний український часопис «Діло» (1880-1939), що з 1888 р. виходив у Львові як щоденник.

У контексті досліджуваної проблеми акцентуємо увагу на питаннях термінології і кодифікації писемної мови в Галичині як важливого чинника розвитку українського літературного руху та маркера ідейної і національної ідентифікації його представників. Наукова і мемуарна література, інші джерела свідчать, що, попри визнання етнонаціональної мовної єдності з Наддніпрянською Україною, галицькі українці до середини 1910-х рр. у суспільному лексиконі вживали назви «русин», «руський», тож і свою літературною мову вони називали «руською», зрідка «русинською». Відтак у творчому середовищі з'являються лексеми «українець», «український», але в широкому вжитку вони стали утверджуватися лише за 1920-х рр., цей процес залишився незавершеним до 1939 р.

Важливу роль у кодифікації (упорядкуванні, уніфікації, відкиданні недоречних іншомовних запозичень) літературної мови в Галичині відіграли словниково-довідникові видання «Початки до уложення номенклатури й термінології природописної і народної» і «Знадоби до словаря южнорусского» (публікувалися частинами у 1864 – 1873 рр.) І. Верхратського, де подавалися слова, поширені не тільки на західноукраїнських землях, а й у Східній Україні, та «Німецько-руський словарь» (1867) О. Партицького, де серед 30 тис. слів було чимало полонізмів і лексем з «язичія». Помітний вплив на мовно-літературний процес

справили словникові видання Є.Желехівського, І. Огоновського, Ю.Кобилянського та граматики М.Осадци (1863), О. Огоновського (1880, 1889), С. Смаль-Стоцького і Ф.Гартнера (1893; 1907), що використовувалися і як навчальні посібники.

На розвитку української літературної мови в Галичині також позначилася творчість О. Кониського, М. Коцюбинського, І. Нечуя-Левицького, Лесі Українки, інших письменників Наддніпрянської України, які публікували свої твори в періодичних виданнях Галичини. Важливу роль у цьому процесі відіграв творчий геній І. Франка, який відразу відмовився від «язичія» та, взявши за основу живу народну мову, написав значну кількість різножанрових художніх творів, публіцистичних праць, перекладів. Таким чином, він довів життєздатність галицько-українського варіанту літературної мови як засобу письменницької праці високого європейського ґатунку [5, с. 607-639].

Ці праці літераторів та публічні виступи народовців сприяли затвердженню 1892 р. в освітній процес Галичини і Буковини фонетичного правопису, т. зв. желехівки (на основі словника Є. Желехівського).

Кодифікація української літературної мови в Галичині стимулювала розвиток національного письменства в краї у другій половині XIX – на початку XX ст. Фонетичний правопис сприйняли патріотично налаштовані письменники, які спиралися на народну творчість та орієнтувалися на запити українського споживача. У меншості залишилися літератори, які продовжували писати «язичієм» або прийняли російськомовний варіант (С.Бендесюк, О.Марков, О. Мончаловський), публікуючи твори в журналах «Бесѣда» (1887-1897), «Прикарпатская Русь» (1909-1897).

Складні неоднозначні за наслідками процеси супроводжували розвиток шкільництва в краї. Розуміючи потребу покращення освітнього рівня населення, польський уряд запровадив обов'язкову початкову освіту та збільшив чисельність початкових шкіл у краї з близько 4 тис. у 1922 р. до майже 5 тис. у 1938 р. Завдяки цьому рівень неписьменних скоротився з 53% до 23 %. Утім, у цей час було майже знищене українське шкільництво. Унаслідок реалізації ухваленого 1924 р. т. зв. закону С.Габського (тодішній прем'єр-міністр) на 1938 р. у Галичині залишилося 352 україномовні школи, а решту перетворили на двомовні польсько-українські [9, с. 28]. Такому наступу асиміляції українська громадськість протиставила створення мережі приватних шкіл, передусім середнього рівня (семінарій, гімназій тощо), у яких наприкінці 30-х рр. XX ст. навчалася близько 45 % української молоді.

Паралельно розвинулася мережа самодіяльних організацій: молодіжних («Січ», «Сокіл»,

«Луг», «Пласт» та ін.), жіночих («Союз українок» та ін.), культурно-освітніх («Просвіта», УПТ «Рідна школа», «Сільський господар» та ін.), студентських, благодійницьких, професійних об'єднань інтелігенції тощо.

Означена ситуація вносила відповідні корективи в освітньо-педагогічний аспект творчості українських письменників Галичини.

Ці тектонічні зрушення в суспільному житті українства стимулювали творчу активність літераторів, педагогів, освітян і дали перші організаційні моделі для проведення широкої просвітницької діяльності серед народу. 1848р. у Галичині дуже активно, до 156, зросла кількість виданих українських книжок. Це було у п'ять разів більше, ніж попереднього року, та контрастувало із ситуацією в Наддніпрянщині, де за умов російсько-імперського наступу з'явилася лише одна українська книга [7, с. 355]. Той факт, що більшість із них були написані не церковнослов'янською, а галицько-українською літературною мовою, стверджував її окремішність і глибоку культурну традицію.

На розвиток літературного процесу і культурно-освітнього життя українців Закарпаття наклала відбиток ситуація в їхньому національному таборі. Вона позначалася загостренням суперечок між старими русофільською та українофільською і новою русинофільською течіями. Остання пропагувала ідею існування окремої підкарпатської русинської національності, тож активно підтримувалася празьким урядом [7, с. 515-520]. Це протистояння істотно позначилося на ідейно-світоглядних орієнтаціях і творчій діяльності закарпатських письменників.

На відміну закарпатських українців, становище українства Північної Буковини, яке опинилося під владою Румунії, кардинально погіршилося порівняно з австрійським періодом. Українці стали об'єктом тотальної румунізації. Земельна реформа і румунська колонізація посилювали майнове розшарування серед українських аграріїв, а промисловість краю залишилися в нерозвинутому стані. Православна церква українців втратила залишки окремішності й 1921 р. фактично була інтегрована в автокефальну румунську православну церкву [1, с. 221-240].

Висновки. Літературну творчість трактуємо як складний інтегративний феномен діяльності митця зі створення творів, які відображають його світобачення й інтерпретацію дійсності або уявного світу в конкретних образах, явищах, об'єктах, якостях, схемах поведінки, психічних станах і знаннях. У структурному плані літературна творчість – це діяльнісний процес, що передбачає постановку завдання, формулювання задуму, його реалізацію і представлення готового продукту – соціально-ціннісного твору. Літературний твір як новий, самобутній, оригінальний, суспільно значущий продукт, будучи виявом і результатом творчої самореалізації, самоактуалізації письменника, призначений для суспільного споживання, яке виявляється в оцінках його вартості у фахово-професійному середовищі та з боку диференційованого в соціальному, віковому, естетичному вимірах читацького загалу.

Список використаної літератури:

1. Буковина: історичний нарис. Чернівці: Зелена Буковина, 1998. 416 с.
2. Верменич Я.В. Західна Україна. Енциклопедія історії України в 5 т. Т. 3. Київ: Наукова думка, 2005. С. 290-291.
3. Грушевський М. Історія української літератури: В 6 т. 9 кн. Т. 4. Кн. 1 / упоряд. О. М. Таланчук. Київ: Либідь, 1994. 336 с.
4. Когут З. Російський центризм і українська автономія. Київ, 1996. 312 с.
5. Лесюк М. Становлення і розвиток української літературної мови в Галичині. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2014. 732 с.
6. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. Київ, 1994. Т. 1.
7. Магочій Р. П. Історія України / пер. з англ. Е. Гийдела. Торонто 1996; Київ: Критика, 2007. 640 с.
8. Маківка. *Жіноча доля*. 1930. Ч. 44. С. 2.
9. Надрага М. Бібліотеки педагогічних установ і товариств м. львова 1918-1939 рр.: організація, структура, діяльність 07.00.01 – історія України Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук Львів, 2016. 274 с.
10. Франко І. Історія літератури руської. *Зібрання творів у 50 т.* Т. 27. Іван Франко. Київ: Наук. думка, 1980. С. 335-340.

Bahrii M. Development of literary creativity in western Ukraine in the eighteenth – in the 30's of the twentieth century

Determining the preconditions for the development of literary creativity in Western Ukraine in the late eighteenth – in the 30's of the twentieth century. involves the elucidation of a number of factors, conditions, circumstances, events and phenomena that together determined and determined the content, nature and features of their progress. The solution of this problem is complicated by the vagueness, syncretism, and multifaceted determinants of the evolution of these essentially different phenomena, which have undergone complex, specific transformations.

Literary creativity is interpreted as a complex integrative phenomenon of the artist's work to create works that reflect his worldview and interpretation of reality or imaginary world in specific images, phenomena, objects, qualities, patterns of behavior, mental states and knowledge. In structural terms, literary creativity is

an activity process that involves setting a task, formulating a plan, its implementation and presentation of the finished product – a socio-valuable work. Literary work as a new, original, original, socially significant product, as a manifestation and result of creative self-realization, self-actualization of the writer, intended for public consumption, which is manifested in assessments of its value in the professional and professional environment and differentiated in social, age, aesthetic dimensions readership.

Literary creativity is interpreted as a complex integrative phenomenon of the artist's work to create works that reflect his worldview and interpretation of reality or imaginary world in specific images, phenomena, objects, qualities, patterns of behavior, mental states and knowledge. In structural terms, literary creativity is an activity process that involves setting a task, formulating a plan, its implementation and presentation of the finished product – a socio-valuable work. Literary work as a new, original, original, socially significant product, as a manifestation and result of creative self-realization, self-actualization of the writer, intended for public consumption, which is manifested in assessments of its value in the professional and professional environment and differentiated in social, age, aesthetic dimensions readership.

An important feature of the Ukrainian literary process during the period under study is territorial fragmentation, as it covered not only individual regions but also emigration. Compared with the Dnieper region, where in the XIX – early XX centuries. Ukrainian writers were in the orbit of the all-Russian literary process, and during the interwar period of the twentieth century. was behind the "iron curtain" of the political regime of the USSR, Galicia, Transcarpathia, Bukovina, so Volyn was more closely integrated into the Western European cultural space, in particular due to closer ties with emigration. Given their relatively open and democratic European states, the division of Ukrainian writers into "Galician", "Transcarpathian", "Bukovinian", "Volyn" and "emigrant" seemed somewhat conditional, fragmentary, as there was their constant active perturbation within the regions. and at the level of "emigration – the edge."

Key words: *Western Ukraine, literary creativity, artists, educational process.*